

ІСТОРІЯ ВОЛИНИ

УДК 94+908(477.82)''1898/1983''(092)

DOI https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.25.01

ОЛЕКСАНДР ЦИНКАЛОВСЬКИЙ У ПАМ'ЯТІ ВОЛИНЯН

Дяченко Вікторія,

аспірантка

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Статтю присвячено постаті знаного волинезнавця, археолога, історика Олександра Цинкаловського. Указано, що його ім'я тривалий час знали лише фахівці та інтелігенція. Проживаючи у Польській Народній Республіці, займаючись краєзнавчою тематикою, він не міг розраховувати на визнання комуністичної влади. Лише з 1990-х років про нього заговорили на Волині, а його твори отримали визнання. Стверджено, що одним із важливих складників пам'яті про вченого є перевидання його творів. Основні знакові праці «Княжий город Володимир» та «Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.)» неодноразово були надруковані у незалежній Україні. Авторитет Олександра Цинкаловського засвідчує проведення низки наукових конференцій, присвячених його постаті. Одним із вагомих складників вшанування волинезнавця слід уважати проведення численних вечорів пам'яті та виставок у музейних установах Волині. Указано, що іменем Олександра Цинкаловського названо вулиці у містах Ковель та Володимир-Волинський, які пов'язані з особою краєзнавця. У статті авторка не оминула факту, що у цих містах ім'я дослідника носять загальноосвітні середні школи. Ушануванням та визнанням на державному рівні є заснування обласної премії імені Олександра Цинкаловського за вагомий внесок у дослідження рідного краю. Стверджено, що меморіалізація пам'яті вченого (через меморіальні дошки та пам'ятні знаки) є теж важливим складником повернення його імені у край, історію якого той вивчав усе своє життя. Серед інших форм активізації пам'яті про вченого авторкою виокремлено документальні фільми. Указано на різноманітні вікторини та краєзнавчі маршрути як спосіб уведення постаті Олександра Цинкаловського у пам'ять молоді. Окрему увагу звернено на родинну пам'ять про історика, яку зберігає та передає прийдешнім поколінням Наталія Грабарчук-Цинкаловська.

Ключові слова: Олександра Цинкаловський, Волинь, пам'ять, наукові конференції, меморіальні дошки, родинна традиція.

Diachenko Viktoriia. Oleksander Cyncalovskyj in the memory of the people of Volyn

The article is devoted to the figure of the famous researcher of Volhynia, archaeologist, historian Oleksander Cyncalovskyj. It is indicated that only specialists and intelligentsia were known for a long time. Losing in the Polish People's Republic, he could not count on the recognition of the Communist authorities. Only since the 1990s talked about Volyn, and his works were recognized. It is argued that one of the important components of the scientist is to reprint his works. The main signs of "Prince Volodymyr" and "Old Volyn and Volyn Polissya (local lore dictionary - from ancient times until 1914)" were repeatedly printed in independent Ukraine. Olexander Cyncalovskyj authority certifies a number of scientific conferences devoted to his figure. One of the important components of the prevailing of Volynnik should consider the holding of numerous evening memory and exhibitions in museum institutions of Volyn. It is indicated that the name of Olexander Cyncalovskyj named streets in the cities of Kovel and Volodymyr-Volynsky, who are associated with the person of the regional historian. In the article the author did not decrease the fact that in these cities the name of the researcher is undergoing secondary schools. Honoring and recognition at the state level is the establishment of the Oleksander Cyncalovskyj Regional Prize for a significant contribution to the study of the native land. It is argued that the memorialization of the scientist's memory (media of memorial boards and memorable marks) is also an important component of returning his name to the edge, the history of which he studied all his life. Among other forms of activation of the memory of the scientist the author is distinguished by documentary films. It is indicated on a variety of news and local routes as a way to enter the figure of Olexander Cyncalovskyj in the memory of youth. Particular attention is drawn to the family memory of the historian, which preserves and transmits the next generation Natalia Grabarchuk-Cyncalovska.

Key words: Oleksandra Tsynkalovsky, Volyn, memory, scientific conferences, memorial plaques, family tradition.

Олександр Цинкаловський – учений-енциклопедист, краєзнавець, один з яскравих репрезентантів регіональної історіографії (інтерпретація локальної історії та матеріалах минулого історичної науки). Маючи у роду татар, поляків та німців, він був щирим патріотом України, досліджував минуле Волині, вболівав за майбутнє її історико-культурної спадщини. Серед численних дослідників і краєзнавців, які вивчали минуле Волинського краю, він залишив чи не найпомітніший слід.

Ім'я видатного дослідника тривалий час було відоме тільки серед незначної частини інтелігенції. Це має свою логіку, оскільки після Другої світової війни Олександр Циналовський мешкав у Польщі, а отже, до Волині мав обмеження. До того ж напрям досліджень був ворожим комуністичній ідеології. Про волинського дослідника, вченого, історика, археолога Олександра Цинкаловського українці та волиняни почали дізнаватися лише у 1990-х роках. Однією з перших стала публікація С. Кота «Олександр Цинкаловський: життя, присвячене Волині».

Важливо не лише дослідити науковий доробок Олександра Цинкаловського, а й на належному рівні оцінити його внесок у розвиток волинезнавства. Увічнення ж пам'яті науковця – це, насамперед, видання його доробку, праць, опублікованих ним або про нього, з ґрунтовним аналізом студій. 2011 р. з ініціативи Володимир-Волинської єпархії УПЦ МП накладом лише декілька десятків примірників було перевидано працю Олександра Цинкаловського «Стара Волинь і Волинське Полісся». 2019 р. перевидання двотомник дочекався у Києві [20]. Двічі було перевидане й інше дослідження волинезнавця – «Княжий город Володимир» [18; 19].

Той факт, що Олександр Цинкаловський є справжнім авторитетом для волинських дослідників, засвідчує проведення низки наукових конференцій, присвячених постаті вченого.

Особливої уваги заслуговує IX наукова історико-краєзнавча міжнародна конференція, присвячена 1010-й річниці Володимир-Волинського і 100-річчю від дня народження О. Цинкаловського, «Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і край», яка відбувалася у м. Луцьку та м. Володимир-Волинському 20–23 січня 1998 р. Вона була помічена не лише в Україні [8; 9; 16], а й у сусідній Польщі [1]. Того ж року пройшла історико-краєзнавча конференція «Олександр Цинкаловський і його сподвижники», яка відбулася у Нововолинську 27 травня 1998 р. і стала даниною пам'яті земляків перед визначним дослідником. Ще однією конференцією, присвяченою відомому краюдину, була XXVII Міжнародна науково-краєзнавча конференція, присвячена 1020-й річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського, яка відбулася 22 лютого 2008 р. [3]. 13 лютого 2018 р. у Володимир-Волинському відбулася Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Олександр Цинкаловський – велич особистості» до 120-річчя від дня народження вченого. За матеріалами конференцій було опубліковано доповіді та повідомлення науковців, краєзнавців, музейних архівних та освітніх працівників України та Польщі.

1993 р. до 95-річчя від дня народження у приміщенні обласного краєзнавчого музею відбувся вечір-портрет «Олександр Цинкаловський», де, окрім іншого, чи не вперше волинянам було продемонстровано добірку матеріалів про славетного краєзнавця, фотографії, археологічні знахідки, друковані твори [17]. Із нагоди 100-ї річниці від дня народження дослідника працівники Волинського краєзнавчого музею підготували виставку «Волинь археологічна: традиції і колекції», де було представлено близько тисячі оригінальних предметів з археологічної колекції музею. Також до 100-річчя від уродин Олександра Цинкаловського працівники музею підготували виставку «Волинські дороги Олександра Цинкаловського». У Волинському краєзнавчому музеї була відкрита виставка, присвячена 110-й річниці від дня народження відомого дослідника Волині. На виставці експонували над 1 000 одиниць археологічних знахідок, які цікаві не лише археологам-професіоналам, а й загалом любителям волинської старовини.

15 січня 2013 р. у Волинському краєзнавчому музеї відбувся камерний захід, присвячений 115-й річниці від дня народження та 30-й річниці смерті професора Олександра Цинкаловського. Захід підготували працівники музею Тамара Садовник та Лариса Гриб. Вечір проходив під девізом: «Його життя – то плідна праця», а представлена фотодокументальна виставка розкривала родинне оточення, археологічну та наукову діяльність вченого.

Подібні заходи організовані й у м. Володимирі-Волинському. Так, 2008 р. у Палаці культури працівники централізованої бібліотечної системи організували вечір пам'яті «Волинська земле, гордись людьми такими, які дорожчі золота в сто раз», а у фойє була представлена виставка ксерокопій родинних фотографій із Володимир-Волинського музею та фондів ЦМБ [10].

Іменем Олександра Цинкаловського названо вулиці у Ковелі та Володимир-Волинському, які пов'язані з особистістю краєзнавця. У м. Володимир відкрито меморіальні дошки на родинному будинку (вул. 20 липня, 7, кол. Острівецька), на вулиці, яка носить його ім'я, та на школі, патроном якої він є (хоча слід указати, що ця вулиця до біографії вченого немає стосунку). 29 червня 2003 р. було прийнято рішення назвати на честь Олександра Цинкаловського одну з найкращих шкіл – Володимир-Волинську школу-гімназію № 4, а 2014 р. аналогічне рішення про присвоєння імені Олександра Цинкаловського було прийняте щодо школи № 8 м. Ковеля [14; 15]. Того ж року на фасаді будівлі школи № 8 міста Ковеля відкрили пам'ятну дошку на честь Олександра Цинкаловського. Вона нагадує про те, що у місцевій гімназії свого часу навчався незаслужено ігнорований у радянські часи історик, археолог,

краєзнавець. На вшанування свого патрона відбуваються педагогічні читання, наприклад «Постать Олександра Цинкаловського очима сучасника» у Володимирі 2017 р. [12].

У 2012 р. Волинською обласною державною телерадіокомпанією було знято науково-популярний фільм про О. Цинкаловського «Заповіт княжому місту» (автор і режисер – Марія Андрушко, редактор – Ольга Куліш, оператор-постановник – Валерій Фетисов, асистент оператора – Микола Дмитрук, звукорежисер – Андрій Жирнов, режисер монтажу – Олександр Радчук).

Звернемо увагу й на популяризацію імені волинезнавця через проведення краєзнавчих вікторин про видатного земляка. Така, до прикладу, була організована у січні 2013 р. у Володимир-Волинському між командами школярів НВК № 3 (команда «Берегиня») та міської гімназії (команда «Секвентес») [11; 21].

Елементом пам'яті про видатного земляка є краєзнавчі експедиції «Стежками Олександра Цинкаловського», які дають змогу побачити, чи є ще ті села, якими мандрував видатний волинезнавець [4]. Один із таких маршрутів проклали до ювілею вченого. Його організатори та учасники хотіли пройти тими селами, у яких бував волинезнавець, дізнатися, що там про нього знають, чи пам'ятають його. Так з'явився маршрут, який пролягав з Турійська до Колодяжного через села Радовичі, Купичів, Грушівка, Білаші, Любитів. Вибравшись у цей похід, молодь оглядала краєзнавчі пам'ятки, а також принагідно запитувала у місцевих мешканців, яких зустрічала, чи знають вони хто такий Цинкаловський. «Лише шкільний учитель одного із цих сіл розгорнуто відповів на питання, – пригадував організатор учитель Дмитро Рипич. – Зазвичай звучала одна відповідь: «Відомий учений». А чим займався і що бував тут, люди не знали [5].

У рамках виконання Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 р. управління культури і туризму Волинської обласної державної адміністрації запланувало заснувати у 2003 р. обласну премію за вагомий внесок у дослідження рідного краю. Із 2008 р. існує обласна державна премія імені О. Цинкаловського, якою відзначають послідовників вченого, краєзнавців, які відіграють важливу роль у розвитку краєзнавчих досліджень Волині. Лауреатами премії за цей час стали: Наталія Грабарчук (2008 р.), Михайло Кучинка (2009 р.), Григорій Охріменко (2010 р.), Богдан Колосок (2011 р.), Вальдемар П'ясецький (2012 р.), Володимир Гика (2013 р.), Анатолій Семенюк (2014 р.), Андрій Бондарчук (2015 р.), Галина Марчук (2016 р.), Олександр Дем'янюк (2017 р.), Оксана Каліщук та Віктор Баюк (2019 р.), Алла Дмитренко (2020 р.), Світлана Федосєєва та Оріся Вознюк (2021 р.).

Представлена постать Олександра Цинкаловського й у філокартії. Так, 1997 р. був випущений художній маркований конверт «О.М. Цинкаловський (1898–1983) історик, археолог, краєзнавець» (номер замовлення № 7-3602).

Олександр Цинкаловському присвячують свої вірші сучасні поети [2]. Як приклад можна навести твір Олександра Бобака.

Єдиною хранителькою родинної пам'яті та традицій Цинкаловських в Україні нині залишилася племінниця вченого – Наталя Назарівна Грабарчук, котра мешкає у Володимир-Волинському. Вона – корінна володимирчанка, педагог із багаторічним стажем: закінчивши історико-філологічний факультет Луцького педагогічного інституту імені Лесі Українки 1958 р., викладала російську та українську мову та літературу, історію у середніх школах, професійно-технічних училищах Луцька та Володимир-Волинського. Її мама, Олена Миколаївна Цинкаловська, була рідною сестрою знаного історика, батько – Назарій Грабарчук – родом із села Хмелівка. Дитинство Наталії Назарівни минуло на вулиці Островецькій (нині – вулиця 20 липня). Саме там знаходилося родинне гніздо Цинкаловських, стояла хата, де народився волинезнавець (на жаль, оселя не збереглася). Садиба Цинкаловських потопала у квітах, поруч знаходився розкішний сад. Батьки казали: «Талю, якщо будеш слухняною, то у неділю підемо до Ройтера (єврей, власник кондитерської, яка знаходилася в центрі міста)». Для тогочасної дівчороби то була велика втіха – відвідати цей заклад.

Часто приходили до затишної оселі Цинкаловських місцеві люди: погомоніти, послухати новини по радіоприймачу «Філіпс», почитати, випити чаю чи обговорити місцеві новини. Батьки пані Наталії спілкувалися з родиною Арсена Річинського – знаного лікаря і краєзнавця, з художником Григорієм Маковським, із представниками вчительської династії Більдіних, які походили з дворян і знали кілька іноземних мов, а свого часу спілкувалися з Юхимом Кримським – батьком відомого поліглотта Агатангела Кримського, котрий викладав у місцевому училищі, та й ще з багатьма інтелігентами.

Наталія Назарівна – людина активної життєвої позиції: вийшовши на пенсію 1988 р., стала активною просвітнякою – за велінням серця небайдужого, молодого, щедрого, продовжуючи своє власне перебування у «Просвіті» ще дитячих далеких літ. Вона щиро раділа поверненню на інтелектуальну мапу Волині членів її родини. Будучи людиною скромною, вона твердила: «Прочитавши історико-краєзнавчий нарис О.М. Бобака «На кручі Бугу», я вважаю, що навряд чи мало суттєвим зможу доповнити

його працю. Хіба що спогадами дитинства про родини Караваєвих, Коровицьких, про О.Г. Штурука. Книга свідчить про велику любов автора до рідного краю, до кращих його представників. Через увесь нарис червоною ниткою проходить думка про необхідність повернення землякам духовності, яка (особливо в молодшому поколінні) за невеликим винятком була втрачена в часи радянської імперії. Прибужанам є з кого брати приклад. Тому О. Бобак і зупиняється на носіях духовності, що на своєму тернистому життєвому шляху зберегли віру, надію і любов до рідної землі. Рідна земле! Багатий краю! Тож не дивно, що Олександр Цинкаловський вибрав собі псевдонім Волинець або Бужанин. Значну частину свого життя провів археолог на терені Прибужжя, де проводив розкопки. Без духовенства, що допомагало йому словом і ділом, навряд чи зміг би О.М. Цинкаловський досягти таких успіхів у пізнанні минувшини цього краю» [6].

Наталія Грабарчук з охотою ділиться з волинянами своїми спогадами про спілкування з «дядею Сашою». Кожен приїзд Олександра Цинкаловського до будинку на Островецькій ставав святом. Дядько прогулювався з племінницею стародавнім Володимир-Волинським, розповідав про його багату та давню історію. Освічений учений-енциклопедист, охайна та порядна людина, віддана науці, – таким запам'ятовувався їй рідний брат мами. І саме таким його образ передає вона сучасним волинянам.

Громадськість Волині ставить питання і про спорудження пам'ятника О. Цинкаловському у його рідному Володимир-Волинському [21]. Так, на переконання наукового співробітника Володимир-Волинського історичного музею ім. О.М. Дверницького, пам'ятник Олександрові Цинкаловському може і повинен бути гідною окрасою Володимир-Волинського [13].

Отже, можемо з упевненістю стверджувати, що сьогодні ім'я знаного волинезнавця, історика, археолога є частиною історико-культурного простору Волині. Внесок О. Цинкаловського у вивчення історії волинського краю є вагомим і незаперечним. Тим приємніше, що нині його ім'я удостоїлося належної шани від нащадків через комеморативні практики та меморіалізацію.

Література:

1. Bargieł B. Konferencja „Przeszłość i współczesność Wołynia”. *Archeologia Polski Środkowoschodniej*. 1999. T. IV. S. 268–269.
2. Бобак О. Олександрові Цинкаловському. *Пересопниця: стежками краєзнавчих подорожей* / упоряд., передм. В.М. Войтович. Рівне : В. Войтович, 2012. С. 64.
3. Богущ М.І. Залишитися у вічності: Володимир-Волинський: історія, яка завжди з нами: історико-краєзнавчі нариси. Луцьк : Надтир'я, 2008. С. 349–351.
4. Вознюк О., Колоскова Я., Ізотова Т. Людмилине поле та Вулька Хвалемичка. Друга краєзнавча експедиція «Стежки Олександра Цинкаловського». *Хроніки Лодомерії* : матеріали V Всеукр. наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 850-й річниці з часу правління у Володимирі князя Романа Мстиславовича, засновника Галицько-Волинського князівства і патріарха монаршого правлячого роду Романовичів, м. Володимир-Волинський, 17 листопада 2020 р. Вип. V. Володимир-Волинський ; Новоград-Волинський : НОВОград, 2020. С. 170–177.
5. Географ із титулом «Вчитель року» відкрив для учнів «Стежки Цинкаловського». URL: <https://slovopravdy.com.ua/geograf-iz-tytulom-vchytel-roku-vidkryv-dlya-uchniv-stezhky-tyynkalovskogo>.
6. Грабарчук Н. ...І аз воздам (Спогади). *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олександр Цинкаловський* : матеріали XXVII Міжнародної наук. іст.-краєзн. конф., присвяченої 1020-й річниці від першої писемної згадки про Володимир та 110-річчю від дня народження О. Цинкаловського, м. Володимир-Волинський, 22 лютого 2008 р. Луцьк, 2008. С. 41–45.
7. Грабарчук Н., Федосєєва С., Вознюк О. Сім вечорів з Наталією Грабарчук-Цинкаловською. Володимир-Волинський ; Новоград-Волинський : НОВОград, 2019. 159 с.
8. Гуменюк Н. Олександр Цинкаловський і Волинь. *Віче*. 1998. 5 лютого (№ 6). С. 8.
9. Гусюк Л. Науковий потенціал. *Слово правди*. 1998. 20 січня ; Філатенко А. Цинкаловський і Волинь. *Волинь*. 1998. 27 січня.
10. Корнилюк М. «Волинська земле, гордись людьми такими, які дорожчі золота в сто раз». *Наше місто*. 2008. 8 травня (№ 18). С. 9.
11. Краєзнавча вікторина про видатного земляка. *Слово правди*. 2012. 23 лютого (№ 8). С. 3 ; Янович Б. Вікторина пам'яті Цинкаловського. *Волинь-експрес*. 2012. 23 лютого. С. 4.
12. Надюкова І. Якою побачили постать Цинкаловського наші сучасники. *Слово правди*. 2017. 12 січня (№ 2). С. 3.
13. Петрунін О. Олександр Цинкаловський, син Володимира-Волинського. *Слово Просвіти*. 2017. 9–15 березня (№ 10). С. 11.
14. Семенюк А. Олександр Цинкаловський повертається у Ковель. *Вісті Ковельщини*. 2014. 4 грудня. С. 5.
15. Семенюк А. Олександр Цинкаловський повертається у Ковель. *І Волинські обласні краєзнавчі читання, присвячені пам'яті Григорія Гуртового* : матеріали I Волинських обласних краєзнавчих читань, присвячених 90-річчю від дня народження Григорія Гуртового, смт Торчин, 26 грудня 2014 р. Луцьк, 2014. С. 319–321.
16. Філатенко А. Цинкаловський і Волинь. *Волинь*. 1998. 27 січня.
17. Харів О. Слово про Олександра Цинкаловського. *Народна трибуна*. 1993. 10 лютого (№ 10). С. 2.

18. Цинкаловський О. Княжий город Володимир. Луцьк : Надстир'я, 2003. 122 с.
19. Княжий город Володимир : історико-краєзнавчі нариси. Львів : НОВОград, 2017. 128 с.
20. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 р.) : у 2-х т. Київ : Центр навчальної літератури, 2019.
21. Янович Б. Коли повернеться Цинкаловський на Волинь? До питання про пам'ятник науковцю у Володимирі. *Волинь-нова: незалежна громадсько-політична газета*. 2017. 12 січня (№ 2). С. 6.